

HIZTEGI ENTZIKLOPEDIKOA

INAKI IRAZABALBEITIA

Azken urteotan garapen izugarria izan du euskal irakas-materialaren produkzioak. Ikastoletan haurrak irakaskuntza euskaraz hartzen hasi ziren une beretik, berori osoa eta egokia izateko euskarazko bitarteko teknikoak, testuliburuak alegia, behar zirela nabarmena izan zen. Hainbat urtetan ikastolako haurrek irakasleek emandako apunteak edota gaztelaniazko testu-liburuak erabili behar izan zituzten neurri handi batean. Dena den, pixkanaka eta zenbait talde eta argitaletxemesfortzuari esker lehen eta bigarren mailako irakaskuntzarako gero eta testuliburu gehiago kaleratu ziren. Gainera, duela hamabi bat urtetik hona, euskarazko irakas-materialaren produkzioan iraultza modukoa gertatu da eta sortu eta kaleratutako euskarazko irakasmateriala makina

bat aldiz biderkatu da, euskal lantalde eta argitaldarek EIMA programaren laguntzaz eginiko ahalegin handiari esker.

Gaur egun, lehen eta bigarren mailako irakaskuntzan euskarazko testuliburuen premiarik larrienak ia osorik beteta daudela esan daiteke, erreformarako materiala oraindik osatzen ari bada ere.

Alabaina, euskarazko irakasmaterialaren eskaintzan hutsune nabarmenak somatzen dira oraindik. Material osagarrian dago hutsunerik handiena. Euskal ikasleek badute ikasteko testuliburua baina ikasitakoa sakontzeko edo lan bat egiteko informazio gehigarria behar dutenean, erdarazko iturrietara joan behar izaten dute maiz, euskarak anitz arlo oraindik material osagarritz estali ez dituelako.

Elhuyar Kultur Elkartekook irakaskuntzarako material osagarriaren premia konturatu ginen aspaldi. Izan ere, behar horren zati bat betetzeko, hezkuntz bideo eta *software*-aren produkzioari ere ekin diogu azken urteotan.

Irakaskuntzarako material osagarriaren artean kontsultarako materiala oinarrizkoa da zalantzarik gabe. Entziklopedia da horietako bat. Beraz, euskarazko material osagarri berria garatzeko unean, argi eta garbi ikusi genuen Elhuyarren, duela lauzpabost urte, euskarazko entziklopedia bat egitearen beharra. Horrela, *Hiztegi Entziklopedikoa* egitearen asmoa sortu zen.

Horrelako lan bat aurrera eramateak berezko zailtasunak dauzka, lanaren konplexutasunari zor zaizkionak eta euskarari bereziki dagozkionak: euskara normalkuntz bidean egotea, alde batetik, eta arazo ekonomikoak, bestetik.

Hizkuntzaren normalizazio-arazoak ahalegin txiki bat eginenez gainditzeko modukoak ikusi genituen hasiera-hasieratik. Entziklopediaren prestaketa-lanean ihardun behar zuen taldearen finantzazioa ikusi zen hastapenetik gainditu beharreko langa altuenetakoa. Izan ere, lehen hurbilpenean, lantaldea martxan izateko 60 bat milioi pezeta (3 milioi libera) behar izango zela aurrikusi zen.

Lehenik eta behin, Eusko Jaurlaritzako Kultura eta Turismo Saileko Euskararen sustapenerako zuzendaritzara, Josu Legarreta jaunarengana prezeski, jo genuen gure proiektua aurkeztera. Berak abegikor hartu gintuen eta asmoa oso egokia iru-

ditu zitzaion. Gure proposamena arretaz eta interesez aztertzeke konpromezua hartu zuen halaber. Lehen bilera hari beste batzuk jarraitu zitzaizkion eta azkenik, 1990eko maiatzaren 15ean Eusko Jaurlaritzako Kultura eta Turismo sailburuak, Joseba Arregi jaunak eta Elhuyar Kultur Elkarteko zuzendariak, Andoni Sagarna jaunak, hitzarmen bat sinatu zuten *Hiztegi Entziklopedikoa* garatzeko. Zinez eskertzen dugu Kultura eta Turismo Sailaren laguntza.

Alabaina, hasierako diru-aurrikuspenak murriz gertatu dira lanean hasi garenean, kostuen kalkulua egin zenean lanaren benetako neurriaren tamaina ez genuelako batipat. Horrexegatik, beste ate batzuk ere jo ditugu diru-laguntza bila eta Europako Elkartearena zabalik aurkitu dugu, bertatik 6,5 milioi pezeta (325 mila libera) jaso ditugularik.

EDUKINA ETA MAILA

Hiztegi Entziklopedikoa euskarazko irakaskuntz zentruetan diharduten ikasleei zuzendua dago batipat, baina edozeinek kontsulta-liburu moduan ere erabil dezake. Entziklopediak bigarren mailako irakaskuntzan (BBB, LH eta UBI) ari diren ikasle arruntek behar duten *background* kulturala hartu nahi izango luke bere baitan; eguneroko ikaskuntz prozesuan sortzen zaizkien zalantzak argitzeko edota ikasgelan azaltzeko idazlanik egin behar dutenean informazioa aurkitzeko tresna izan nahiko luke, alegia. Bestalde entziklopediak orokorra izan nahi duenez, eguneroko bizitzako hitz arruntak eta jakintza-gai espezifikoetako hitzak ditu sarrera moduan.

Entziklopediak guztira 90.000 mila sarreraburu eta 7.000 azpisarrera izango ditu gutxi gorabehera. Sarrera hauen artean hiztegi arruntetan aurki daitezkeenetatik at, geografi izenak, biografiak, gertaera historikoak, fenomeno zientifikoak, pertsonaia mitikoak, artelanen izenburua, etab., biltzen dira. Sarreraburuetatik, 26.000 toki eta pertsona-izenak dira eta 64.000 lexiko-sarrerak. Alderdi grafikoa bereziki zainduta dago eta 3.000 iruditik gora ditu: 2.500 argazki eta marrazki, 100 taula eta 350 mapa. Informazio guztia 1.600 orrialde inguruko liburu batean bilduko da.

LAN-PROZEDURA

Entziklopediaren proiektua aurrera eramateko lau urrats nagusi ikusten ditugu:

- *Proiektuaren definizioa eta oinarritzko materiala*. Lehenik eta behin, buruan geneukan entziklopediak zehatz-mehatz nolakoak behar zuen aztertu genuen, zenbat sarrera, nolakoak, zenbat irudi, etab., hain justu. Horretarako merkatuan zeuden maila bereko erdarazko hainbat hiztegi entziklopediko miatu genituen, *El Pequeño Espasa*, *Le Petit Larousse Illustré*, *Der Brockhaus in einem band* eta *The Cambridge Encyclopedia*, besteak beste. Adibidez, azterketa horretatik entziklopedian zein toponimo eta zenbat sartu deliberatzeko gutxi gorabeherako irizpidea finkatu ahal izan genuen.

Halaber, entziklopediari zuzen-zuzenean ekin aitzin, hainbat oinarritzko lan egin behar zela ohartu ginen. Horien artean exonimoen euskarazko forma emateko irizpideak lantzea izan da pisutsuena. Lan horien frutu bi liburu mardul, *Munduko leku-izenak* eta *Munduko pertsona-izenak* izenekoak, eta makina bat barne-txosten izan dira. Gainera, oinarritzko lan horien artean azpiegitura informatikoaren diseinu eta garapena ezin dira bazter utzi. Izan ere, Apple Macintosh-eko *Laugarren Dimentsioa* datu-basea oinarritzat hartuta gure beharrei zuzenki lotutako datu-base espezifikoki bi gertatu ditugu, onomastikari lotutakoa lehena eta lexikoari bigarrena. Paratutako datu-baseak definizio eta zuzenketa-lanak errazteaz landa, testuaren maketazioa eta konposizioa ere nahikoa automatikoki egitea ahalbidetuko du. Datu-basean fitxa bakoitzean automatikoki jarritako kodeen bidez, testu-konposiziorako programak, *QuarkXPress*-ek hain zuzen, karaktereen ezaugarri desberdinak (letra-tipoa eta estiloa, gorputza...) uler ditzan jadetsi da. Beraz, maketatzailerak ez ditu testuaren ezaugarriak jarri behar izango, jadanik definituak etorriko baitzaizkio, horrek denbora asko irabaztea ekarriko duelarik.

- *Sarrerak aukeratzea*. Urrats honetan entziklopedia osatuko duten sarrerak aukeratu dira. Bi atal nagusi daude: alde bategatik lexikoa, arrunta zein teknikoa, eta bestetik onomastika.

Onomastika-ataleko sarrerak hautatzeko, aldez aurretik eginiko erdarazko entziklopedien azterketa-lana funtsezkoa

izan da, hark mugatu duelako zer sartu eta zer ez. Dena den, Euskal Herriko sarrerak aukeratzeko unean irizpide orokorrek kontutan hartu badira ere, beste irizpide konkretuago batzuk ere erabili dira, gure herriari buruzko datuak xehe-xehe ematea ahalbidetu dutenak.

Lexiko-atalean, lexiko arrunta eta lexiko berezitua desberdindu behar dira. Lexiko arrunta aukeratzeko unean orain arte argitaratutako euskal hiztegietan oinarritu gara, baina iturri horietan ez dagerren lexiko hiritartu berria (magdalena, klinex...) biltzeko aparteko ahalengina egin dugu. Usatutako iturri nagusiak hauek izan dira: *Hiztegia 2000*, UZEIk egindako 200 testuliburuaren hustuketa, *Diccionario Retana de autoridades del euskara*, *Orotariko Euskal Hiztegia* eta *Hauta-lanerako Euskal Hiztegia*.

Lexiko berezitua aukeratzeko, alde batetik UZEIk, Elhuyarrek eta beste hainbatek (Ignacio Garmendiaren *Irudidun itxas-iztegia* esaterako) azken urteotan eginiko hiztegiak erabili dira eta bestetik, hainbat alorretako adituei beren alorreko hitz oinarritzkoekin zerrendak egin zitzaizkien eskatu zitzaizkien. Adituei hitz-kopuru mugatua eta aukeraketa-irizpide batzuk eman zitzaizkien. Gainera, zenbait alorretan, hiztegi militarrean edo aeronautikan, erdarazko hiztegi edo liburuak hustu egin dira eta erdietsitako hitzei euskarazko forma eman zaie.

- *Sarrerak definitzea*. Hirugarren urrats honek prozesu osoaren zatirik handiena hartzen du noski. Erredaktore desberdinek informazioa ahalik eta modurik homogenoenean eman dezaten lortzeko, estilo-liburu bi idatzi ziren lehen-lehenik, bata lexiko atalerako eta onomastikarako bestea.

Gainera, fase honetan zuzenketak, estilistikoak zein hizkuntzazkoak, garrantzi eta pisu berezia izaten ari dira. Hiztegi entziklopedikoaren zirkularitaterik handiena erdietsi nahi da, hots, definizioetan definitu gabeko terminorik ez erabiltzea.

- *Diseinu grafikoa eta maketa*. *Hiztegi Entziklopedikoa*-n pisu berezia eman gura zaio alderdi grafikoari. Horregatik, kartografia egoki eta argi baten bila ibili gara eta horrek lanaren bukaera-epea luzatzea ekarri du. Gainera, entziklopediarantzat bereziki landutako ehun bat kolorezko marrazki enkaragatu dira.

Maketa lantzeko unean orrialdearen estetika eta irakurgarritasuna bateratu nahi izan dira, batez ere letra-tamaina oso txikia izango dela kontutan harturik (sarreraburua **bookman 7** eta testua ^{palatino 6}). Hainbat saio egin ostean, testua hiru zutabetan banatuko da, kaxa 150 × 215 mm-koa izango delarik.

LANTALDEA

Bukatzeko eta ez garrantzi txikia duelako, lana egiten ari den lantaldeaz mintzatuko gara. Hiztegi entziklopediko bat erre-daktatzeko lantalde aditua izatea zeharo beharrezkoa da. Horrexegatik, Elhuyarren horretan saiatu gara eta lortu egin dugula uste dut. Izan ere, Elhuyarreko aspaldiko lankideei batu zaizkien berriak taldeak dituen hutsuneetako batzuk, natur eta giza zientziak esaterako, betetzera etorri dira.

Hiztegi Entziklopedikoa-k hamabi erredaktore izan ditu: lau euskal filologo, bina kimikari eta pedagogo, eta kazetari, perito, maistra eta ingeles filologo bana. Hauei sistema informatikoa garatu duen informatikaria gaineratu behar zaie.

Bestetik, lanaren kalitatea bermatuko duen Aholku-batzordea aipatu behar da. Batzordea gutxi gorabehera hilean behin lantaldearekin elkartzen da eta bilera horietan hiztegi entziklopedikoa garatzeko irizpide linguistikoak eta edukina eztabaidatzen dira. Pertsonok osatzen dute Aholku-batzordea: Kepa Altonaga, Dionisio Amundarain, Miren Azkarate, Xarles Bidegain, Jose Mari Elortza, Jose Antonio Mujika, Andoni Sagarna, Ibon Sarasola eta Mikel Zalbide.

Ez beza irakurleak pentsa *Hiztegi Entziklopedikoa* lan solte edo deslata denik, guztiz bestela, garapen entziklopediko oso baten oinarri eta abiapuntu izateko helburuarekin jaio zen. Bere kabuz edo beste lantalde batzuen partaidetzarekin Elhuyar Kultur Elkartek euskal entziklopedigintzan gogoz eta tinko iharduteko asmorik irmoena du.